

Андрій КІТИК

«Нехай усі, хто чує голос його, чи вдень, чи вночі, славлять Ім'я святе Твоє»
(з чину благословення дзвону)

Покликанням людини на землі є прослава Бога. Вона може набирати різноманітне вираження, творячи властиву і характерну для культури та ментальності конкретного народу традицію. Одним з елементів нашого українського християнства здавна був і досі залишається церковний дзвін.

Завдання дзвонів від часів їх уведення в церковний вжиток полягало в скликанні вірних на богослужіння, вираженні торжества Церкви та сповіщенні про важливі моменти богослужінь. Крім того, дзвін використовувався і поза літургійними потребами. Ним вказували шлях подорожнім, які заблукали. Дзвоном оповіщали якусь небезпеку чи нещастя. В часі нападів завойовників дзвоном закликали народ до захисту рідного краю. Ним повідомляли про перемогу і вітали переможне повернення полків з поля битви. Врешті-решт дзвін проводжав усопших до вічності. Одним словом, дзвін супроводив людину усе життя, розділяючи з нею радісні та сумні хвилини, переливаючи стан спільноти у свій могутній звук, голосячи про торжество і печаль.

Сурми, біла, клепала

Допоки на службу українського церковно-релігійного життя став дзвін, його функції в різних народах і в різні часи виконували інші предмети. Наприклад, євреї у часи Старого Завіту широко використовували сурми, труби. В книзі Чисел навіть знаходимо наказ Господній Мойсеєві зробити срібні сурми, які б скликали громаду та давали знак для її подальшої мандрівки (див. Чис. 10:1-2).

Рання християнська Церква через постійні гоніння не могла мати жодних подібних інструментів. Тільки десь у VI ст. християнські (особливо монаші) спільноти почали використовувати біла і клепала. Біло (чи кандій) – це дерев'яна дошка, в яку вдарили дерев'яним молотком; клепало – також дошка, але металева; її вішали на ланцюгах біля храму.

Польові дзвоники і церковні дзвони...

Прообразом сучасних церковних дзвонів, як переповідає нам легенда, стали звичайні польові дзвоники. Одного разу єпископ м. Нола, що в Італії, св. Пауліній (†411), вийшовши за місто, заснув втомлений на траві. Коли ж підходив час богослужіння його розбудила гармонійна мелодія польових квітів. Можливо це був лише сон, але після цього в храмі Ноли з'явився дзвін, хоча єпископ і не ввів був його ще у церковний вжиток. Частиною християнського обряду дзвін став тільки за Папи Римського Сабіяна (604-606), причому в західному обряді.

На Сході дзвони з'явилися лише у IX ст., коли вельможа Урзус I подарував візантійському імператорові 12 великих дзвонів. Та хоч вони й були повішені в храмі Софії у Константинополі, греки їх не сприйняли й не поширили цей звичай, а після взяття Константинополя турками бити в дзвін взагалі було заборонено.

Дзвони на Русі

В Київській Церкві первісно прижилися згадані нами біла та клепала. Про біла зокрема

згадує «Літопис руський» у 1074 р., але, безсумнівно, що вони були відомі й перед тим. Адже в той час їх вже поступово витісняли дзвони, про існування яких на Русі знаходимо згадку в цьому ж літописі у 1066 р. Ще раніше вони з'явилися на Волині, де вже у 1237 р. жила традиція відливання дзвонів за свідченням згаданого літопису. У XV-XVII ст. на цих землях навіть з'явилися школи для майстрів-дзвонарів. Безперечно, що більшість дзвонів тих часів мали чималу не тільки духовну, а й культурну чи мистецьку вартість. На жаль, майже всі вони впродовж історії були знищені окупантами: поляками, росіянами, німцями. Проте окремі з них таки можна ще послухати або ж хоча б побачити. Можливо на знак славної історії церковних дзвонів на Волині, у самому серці цієї землі – у замку Любарта (м. Луцьк) – діє сьогодні музей дзвонів.

Різниця дзвонів Заходу та Сходу

Головна відмінність наших дзвонів від латинських полягала у способі дзвоніння. Якщо на Заході розгойдують весь корпус дзвону, то в нас його закріплювали непорушно, а розгойдували серцевину, «язик». Такий спосіб дозволяє створити різні складні ритмічні малюнки. Системою ударів язика об корпус створюються сильні, яскраві, дзвоніві звуки. З практичного ж боку перевагою «язикового» способу дзвоніння є менш руйнівний ефект на дзвіницю, що дозволяє відливати та встановлювати дзвони більших розмірів.

Благовіст і дзвін

Прив'язавшись до дзвонів, наш народ розробив цілу систему, коли і як треба дзвонити. Назагал виділяють два основні види способу дзвоніння: благовіст і, властиво, дзвін (дзвоніння). Благовістом називають удари в один дзвін: спочатку три повільні і протяжні, а тоді розмірені в обидва краї дзвону. Він звіщає вірних про початок Літургії. Звідси й назва, що несе всім «благую вістку» про Царство Боже, прихід якого священик проголошує на початку Літургії: «Благословенне царство...», – як і Христос це зробив на початку своєї прилюдної діяльності: «Покайтесь, бо Небесне Царство близько» (Мт. 4:17). Тепер не дивно, що Церква так з'єдналась із дзвоном, адже він проповідує Христове Євангеліє (що також перекладається з грецької «блага вістка, новина»).

Дзвоніння є биттям в кілька дзвонів і має кілька видів. Найпоширенішими є такі: тридзвін – три удари одночасно в усі дзвони з невеликими паузами; переддзвін – один чи кілька ударів в усі по черзі дзвони від найбільшого до найменшого; перебір – повільні удари один раз у кожен дзвін від найменшого до найбільшого. Останній, зазвичай, вживається як похоронний, завершуючись одночасним ударом у всі дзвони та коротким тридзвоном. Він символізує зростання людини від немовляти до зрілості (перебір від найменшого до найбільшого дзвона), смерть людини (одночасний удар) та надію на воскресіння (тридзвін).

Пасхальний переддзвін

На Великдень прийнято розпочинати благовіст ще перед початком Полуночниці і продовжувати його до початку обходу церкви, під час якого б'ють тридзвін. Перед Пасхальною Літургією благовіст поєднується з тридзвоном, а під час читання Євангелія слід дзвонити торжественним переддзвоном, б'ючи сім разів у кожен дзвін. Він означає проповідь Євангелія всіма мовами, а число сім символізує повноту слави Божої. Після читання Євангелія переддзвін завершується радісним тридзвоном.

Дзвіночки

У деяких наших парохіях можна зустріти звичай використовувати ручні дзвіночки. Вони були введені в латинському обряді, щоб давати зібраним у храмі вірним знак про головні частини богослужіння. При цьому треба пам'ятати, що така потреба постала через те, що

богослужіння відбувалися латинською мовою і були незрозумілі для людей. Позаяк у нас усі богослужіння зрозумілі, то немає жодної потреби у дзвіночках, які тепер, навпаки, – часто перешкоджають зрозуміти, про що молиться хор. Щобільше, підготовлений за участі митрополита Андрея (Шептицького) та затверджений Священною Конгрегацією для Східних Церков документ прямо забороняє вживання дзвіночків .

Можемо сміливо твердити, що дзвони були для наших предків надзвичайно важливим і близьким способом вираження, сповідання своєї віри, проповідування Євангелія та богочитання. Безперечно, такі почуття прокидаються і в нас, коли чуємо його могутні удари. Отож, мабуть, таки вартувало б сьогодні вповні відновити наш давній церковний звичай та мистецтво дзвоніння...

Андрій КІТИК Дзвони чи дзвіночки //СЛОВО № 3 (51) 2012, с.34-35